

3-5 Ekim 2004
İstanbul - Türkiye

7. Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu

**Çok Kültürlü Bir Dünyada İmanlı,
Anlamlı ve Barış İçinde Yaşama Pratiği:
Risale-i Nur Yaklaşımı**

 NESİL

3-5 Ekim 2004
İstanbul - Türkiye

7. Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu

Çok Kültürlü Bir Dünyada İmanlı, Anlamli ve Barış İçinde Yaşama Pratiği: Risale-i Nur Yaklaşımı

Danışman:
Prof. Dr. Faris Kaya

Yayın Yönetmeni:
Selahattin Arslan

Editör:
Ömer Faruk Paksu

Kapak:
Mesut Sarı

Üretim:
Ali Osman Macit

ISBN: 975-269-041-6

Baskı: Ekim 2004

Baskı-Cilt:
Nesil Matbaacılık
Sanayi Cd. Bilge Sk. No: 2
34196 Yenibosna / İstanbul
Tel: (0212) 551 32 25 pbx

NESİL YAYINLARI

Sanayi Cd. Bilge Sk. No: 2 Yenibosna
34196 Bahçelievler / İstanbul
Tel: (0212) 551 32 25 pbx
Faks: (0212) 551 26 59

İnternet: www.nesilyayinlari.com
e-posta: nesil@nesilyayinlari.com

© Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayını hakkı anlaşılmalı olarak Nesil Basım Yayın'a aittir. İzinsiz, kısmen ya da tamamen çoğaltılıp yayınlanamaz.

RİSALE-İ NUR'DA BİLİM VE MODERN SANAT FELSEFESİ

Dr. Suad ALKAN¹

Yedincisi gerçekleştirilen sempozyumların bu yılki konusu, Fransa'da hazırladığım ve geçtiğimiz 8 Şubat'ta (2004) savunduğum tezin konusuyla uygun düşüyor. Binaenaleyh bilim ve sanat dünyasında, son yüzyıl boyu altı çizilen, insanlığın müşterek sorununu tespitle başlayacağım:

Mağazada Batılıyız, ama sokakta değil. Sokakta değil ama, iç dünyamızda Doğuluyuz. İnsan, hiçbir devirde, içi ve dışı itibarıyla bu türlü bir çelişki içine düşmemiştir. Vicdanla nefsin, insanda, insanı böylesine devirdiği bir iç harbine rastlanmamıştır.

Endüstri araçlarının har vurulup harman savrulduğu Doğuda, en küçük bir Batılı yaklaşım yoktur. Saatte üç bin kilometre hız yapan ve on bin metre yükseklikte kat' eden bir uçağın yolcuları, bu hızdan ve yükseklikten etkilenmemektedir. Şiddet, insanı uyuşturuyor.

Televizyonun, radyonun, otomobilin ve uçağın hızı, insanın aynı hızı gerçekleştiremediği benliğine teslimiştir.

¹ **Dr. Suad Alkan:** 1940'da Denizli'de doğdu. Eğitimini Denizli, Isparta, Konya, İzmir ve İstanbul'da yaptı. İstanbul'daki on dört yıllık gazetecilik yaşamını Fransa'da Sorbonne Üniversitesinde mastır, daha sonra Paris Protestan Fakültesinde "Risale-i Nur'da Bilim ve Modern Sanat Felsefesi" başlığı altındaki doktora tezini Şubat 2004'te savunarak sürdürdü. 2002 yılında yayınlanan Ay'a Senfoni isimli bir şiir kitabı vardır.

Bunun sebebi, son yüzyılların kainatı kavrama modelinin, dış dünya ile iç dünya ayrılığı üzerine kurulmuş olmasıdır. Bu pozitif felsefi ve sosyolojik kavramlaştırma, kendi içindeki unsurların çelişkisi bakımından da hiçbir zaman tatminkar olmamıştır. O, incelediği nesnelere, iç benliğe yayılmış olan his ve fikirlerden bağımsız telakki eder.

Dolayısıyla Batı, teknik medeniyet adına neredeyse, mutlak bir eşya düzenini; peygamberlerin beşiği bilinen Doğu ise, vahyin ve ilhamın, insanın öz beninde uyandırdığı fizik ve metafizik kurgu itibarıyla bir ruh nizamını temsil eder.

Bu iki nizamın din ve bilim dilinde bütünleşebilmesi, bir “**Doğu ve Batı ötesi**” mefkuresidir. Benim konuya yaklaşımım bu yönde olacaktır.

Modern bilimle, modern sanat dilinin birlikte kullanılabilir kılınması ve müşterek bir insanlık dilinin doğması, biraz ileride detaylarıyla göstermeye çalışacağımız, dünyada reel olanın, spiritüel veçhesini keşfetmekle sağlanabilir. İki kanat takınmaktır.

Yirminci yüzyıl eğitiminde dünyanın, kendi ekseni etrafında bir feza gemisi gibi hayallerin ötesinde bir hızla seyrettiği öğretildi. Dünyanın, güneşin, yıldızların, samanyolunun ve atomun hızı yanında, endüstri ve elektronik alanında, üretim toplumunun kişilerinin ruhunda buna benzer bir hız gerçekleştirilemedi.

Sür’at ve ağırlık bilgisine adapte olamayan endüstri ve elektronik dünya halkının bilgisi, aynı hıza ulaşamayan iç dünyasına çarptı. Ve bu dünya yıkıldı. Dünyada insanlık bugün, hızla hareketsizliğin dramını yaşamaktadır. Henüz bu trajedinin altı çizilmiş değil.

Dünyanın gözü, Doğu ve Batıya karşı o kadar yumuk ki, Doğunun ve Batının hiçbir devirdeki vahşetine benzemeyen bugünkü buhranı, Doğuyu ve Batıyı uyarmaya yetmiyor.

İnsanı hızın ve ağırlığın bilgisi körleştirdiyse, bu hızı ve yükü aşacak ve hafifletecek kültürel motifleri arayıp bulmak zorundadır. Yeryüzü kimse nin bu kadar birbirini görmediği, tanımadığı, anlamadığı vahşi bir dünyanın esirlerini taşıyan bir küre olmamıştı. Medyada sürekli olarak, ekonomik, moral ve sosyal krizden bahsediliyor.

Dünyanın geçirdiği manevî buhran konusunda ilk düşünce ve tasarılarımızı gerektiren endişeleri göstermekle başladım. Meseleyi, maddî ve manevî boyutların, birbirlerine olumlu olumsuz etkilerini birlikte ele alarak düşünmek gerekir.

Maddî ve manevî dünya, çokları tarafından bir düzensizlik ve yok olma tehlikesi içinde görülüyor. Sanatta olduğu kadar ilimdeki büyük keşifler ve terakkiler ise çoğu insanlar üzerinde fazla tesirli olmuyor. Çünkü bu değerler,

ma'şerî vicdanı ihata eden bir mânâ cereyanı ile doğrudan ilgili değildir. Fakat bununla birlikte, genç nesiller arasında mânâ, gaye ve ferdin değeri için duyulan iştiyaka dair alâmetler var. Sosyal ve manevî iklimi geliştirmek yolunda gayretler görülüyor.

Hakikî bir müminin hayatında hiç şüphe yok ki, **iman** en mühim bir görüş noktasıdır. Çünkü dünya şaşırılmış, hayatın geleneksel belirleyici izleri kaybolmuş ve bir çözüm gerektirmektedir. Bir kriz durumu geçiren eski medeniyetler, bir kaç asırdan beri alt üst olmuştur. Bu çalışmada, aydınlatıcı bir kaç noktanın genel niteliklerini çizmenin, sonuçta müşahhas bir geliştirmeye katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.

Bir başlangıç çerçevesinde düşüncemizin hareket noktası, **çağdaş dünyanın değer kayıpları ve bunların yeniden kazanılması** sorunudur.

Her şeyden önce modern düşüncenin, dinî anlayıştan nasıl kopabildiğini, geçmişteki imanın önce Hristiyan âlemi, sonra İslâm dünyasında müşahade edildiği gibi, nasıl tesirsiz hale geldiğini anlamayı araştırdık. Bunların sebebi ve çaresi nedir?

İlk planda göstereceğimiz gelişme, modern bilimin ortaya çıkışı ve dünyanın müşterek sorunu olan **insan, cemiyet ve hayat** hakkındaki sonuçlarıdır.

Modern hayatta maneviyatın ve ahlâkın yeri ve rolü

Modern bilim, doğuşuyla birlikte **olağanüstü** durumları bir tarafa bıraktı.

İnsanlığın ilk zamanlarda mantık öncesi, mistik bir anlayıştan memnun olduğu anlaşılıyor, sonra daha pozitivist ve rasyonel tabiat düşünceleri üretti.

Bilimin bu ilk etkisi, **holistik** bir dünya anlayışını silmek olmuştur. Holistik yaklaşım, yani, insan tecrübesinin bütünlüğüne yaklaşma geleneği, Rönesansta modern bilimin doğuşuyla mühim değişikliğe uğradı. İnsanlar bütün bir gerçeğe ulaşmak yerine, yalnız dünya ile ilgili sınırlı sorular sormaya başladılar: Madde nedir? Hayat nedir? Kâinatın mahiyeti nedir? Bir boru içinde su nasıl akar? Su yere nasıl düşer? Kanın damarlarda akmasını sağlayan nedir? İki nesneyi birbirine sürterseniz ne olur?

Müphem olmayan cevapların daha kolay elde edildiği, birbirinden ayrı hadiselerin araştırılması meylî yüzünden, umumî sorulardan kaçınıldı.

Meselâ bugüne kadar artarak, rengi ve şekli koyulaşarak sarkan ve son elli yılı kasıp kavuran anarşi, terör hareketinin sebebi, bazı sosyal bilimcilere göre, **ben kimim, biz kimiz, nereden geldik, nereye gidiyoruz** gibi suallerin cevaplarının yüzyıldan beri verilmemiş olmasıdır. Çünkü modern bilim, insan ruhunu, korku ve yalnızlık duygularını, ihtirasları, doğru ve yanlış hak-

kındaki kanaatleri doğrudan ihtiva etmiyor. Yalnız bu gerçeklere temas eden fizyolojik fenomenleri içine alıyor.

Holistik yaklaşım, tabiat ve onun orijinal ilk birliğinde, organik bir bütünlüğü kabul eder. Aksine modern bilim, insan ve tabiat, madde ve şuur, fikirlerle eşya öğrenimi arasında bir ayrışma prensibi üzerine kuruldu. Bu bir mutlak hakikate ulaşılma iradesinin terk edilmesidir.

Modern bilim için tabii süreç, analiz, farklı unsurların incelenmesi, sonuçta bu unsurlar arasında bir bağ bulmaktır. Fizik, kemiyet ilgilerinin dışında kaliteyi bir kenara bırakmıştır. O zaman, başlangıçta birbiri ile ilgili olmayan hadiselerin, sistematik tetkikinden, tabiatın temel yapısı ile ilgili bazı genel sonuçlar ortaya çıktı. Mutlak gerçeğe hemen ulaşma isteğinden feragat, farklı tecrübeleri netice vermişti. “Mutlak” a bağımlı olmasa bile, başlangıçta uzak durulan sorulara karşı, yerine göre anlamlı cevaplar da zuhur etti. Einstein, “Kâinattaki en anlaşılmasız hakikat, onun anlaşılabilir oluşudur” diyordu. Newton da “Ben devlerin omuzları üzerinde duruyorum” demişti.

Nihayet, bu bizim sadece tabiatı kavramamızla değil, fakat insan ve Allah anlayışımızla da ilgilidir.

Ne değişti?

Gerçekten de modern kozmoloji, dünyada ve kâinatta insanın yerini tamamen değiştirmiştir. Kant’tan Ogüst Kont’a kadar filozoflar, dinden bağımsızlaşmış, insanın yaptığıyla, olduğuyla, tanıdığıyla bir dünya anlayışı hazırlamışlardır. Eğer **Allah** ve **din** onların konuşmalarında tamamen kaybolmamışsa, bunun sebebi, bu sefer, insanın **tanrılık** makamında yorumlanmasıdır. Din hiçbir zaman ahlâkî güçte bir vasıta olmamıştır. **İncil**, ahlâk anlayışı ile mülhaza edilir, fakat hiçbir zaman ahlâkın kaynağı değildir.

İnsanın bu görünüşü, demek ki Allah’a karşı bir bağımsızlığı beraberinde getirmiştir. Çünkü insanın değeri bütün dinî bağlamların dışındadır.

Felsefenin on yedinci yüzyılın **teknik ve bilimsel inkılabı** ve on sekizinci yüzyılın **hümanist** devriminden itibaren modern dünyada metafizik ve ruhçuluğun yıkıldığını gördük.

Şimdi de çağdaş dünyada değerler kaybının bir başka sebebini görelim.

Burada yirminci yüzyılda iki düşman cereyanın zıtlaşmasıyla kurulan tehdit, inkar edilemez: **Kapitalizm** ve **Komünizm**. Bunlar gerçekten iman prensiplerine aykırı ve insanları birbirine kışkırtan, savaşılmaya çağıran en köklü iki ideolojidir.

Avrupada son yüzyılların tarihi, ruhçuluğun artarak kayboluş periyodudur. Komünist ideoloji, dinî değerlerle savaştı, sonra kapitalist dünya, onları insanlara unutturdu.

Kapitalizmin temel anlayışı, Sartre’ın dile getirdiği “**cennet benim, başkaları cehennemdir**” formülüyle ifade edilir. Bu formül, emperyalizme kadar götüren sömürmenin temel felsefesidir.

Kapitalizmde, bir eşyayı, bir malı, bir tabiat parçasını ele geçiren insan, o eşyanın ve o tabiat parçasının ilâhı oluyor. Artık o eşya üzerinde, o kişiden başkasının, başka bir gücün hakkı yoktur. Bu, Batı medeniyetinin, Hristiyanlığın özünde yaptığı değişikliktir doğmuştur. Allah’ın ancak ruhî tasarrufa gücü vardır. Adeta eşya düzenine karışmaz. Bu felsefenin temelinde tanrıtanımazlık yatar. Kapitalizmde insanın eşya gibi telakki edilmesi, bu anlayıştan kaynaklanıyor.

Tarihî perspektif ve İslâm

Bu, Eski Yunan felsefesinin Rönesansla birlikte çağımızda dirilişidir. Sosyalizm prensipte eşitlik, kardeşlik ilkelerini taşır, uygulanışı ve oluşmuş ekonomik yapısı olan komünizm ise insanı eşya sırasına sokmuştur.

Eski Yunanda sanat ve felsefe o kadar ileri olmasına rağmen “**site**” dışındakiler “**yabancı**” sayılıyor, Yunan asıllı olmayanlara insan gözüyle bakılmıyordu. Bir yabancıların Yunan inanç ve hayat tarzını benimsemesi, ona eşit sayılması hakkını sağlamıyordu.

Sokrat’ın toplumun yanlış inanç ve kötü geleneklerini sarsması başarıya ulaşsaydı, insanlıkla Yunanlılar arasındaki duvarın yıkılmasına ve ikisinin bir hizaya gelmesine sebep olacaktı. Bunun içindir ki onu din düşmanlığı yapmakla ve gençlerin ahlâkını bozmakla suçladılar. Romalıların Hristiyanlıkta en çok kabul etmedikleri nokta, bir köle ile bir Romalıının kardeş sayılabilmemesiydi.

Romanın yıkılış sebebi buydu. Bediüzzaman, dünyada bugün içinden çıkılmaz gibi görünen kriz sebebini, **Şualar**’da somut bir değerlendirmeye tabi tutuyor:

“İhtilâl-i Fransavîde hürriyetperverlik tohumuyle ve aşılmasıyle sosyalistlik türedi, tevellüd etti. Ve sosyalistlik ise bir kısım mukaddesatı tahrip ettiğinden aşıladığı fikir, bilahare bolşevikliğe inkılap etti. Ve bolşeviklik dahi çok mukaddesat-ı ahlâkiye ve kalbiye ve insaniyeyi bozduğundan; elbette ettikleri tohumlar, hiçbir kayıt ve hürmet tanımayan anarşistlik mahsulünü verecek. Çünkü kalb-i insanîden hürmet ve merhamet çıksa; akıl ve zekavet, o insanları gayet dehşetli ve gaddar canavarlar hükmüne geçirir, daha siyasetle idare edilmez!”

Adaletsizlikler ve nefisler insanları düşmanlaştırıyor. Herkesin şahsî menfaatini ve anlık fanî arzularının tatminini aramasında mutlak değerler kayboluyor. İnsan, **egosunun** dışında hiçbir endişe taşımadan anını yaşamaya başladığında, aklı artık mutlaka teneffüs edecek, âlemşümül değerleri kavra-

yacak kabiliyette değildir. Fakat bu bir mantık yanılgısı, rahatın tek bencil arzusuna, menfaat kanununa boyun eğmektir. Kant buna **imperatifs hypothetiques** farazî zorlamalar diyordu.

İslâmın eşya ve insan telakkisi, mülkiyet anlayışı, komünist ve kapitalist doktrinden tamamen farklıdır. İslâm, insana ve eşyaya bakarken, insanın ve eşyanın yaratıcısını unutmamak durumundadır. Mutlak anlamda insan da eşya da Ona aittir. Bediüzzaman'ın bu konudaki hitapları genel olarak **“Ey kendini insan zanneden insan! Sen kendini kendine malik sayma, çünkü sen kendini idare edemezsin, o yük ağırdır. Mülk başkasındır, o Mâlik hem Hakîmdir, abes iş yapmaz; hem Rahîmdir”** şeklinde büyük bir yekün tutar.

Bilim ve dinin toplum üzerinde etkileri

Kozmolojiyi ilgilendiren bu bölümde, insanın çıkmazlarını anlamak ve modern bilimin başlangıcına gitmek lâzımdır.

Yukarıda arz ettiğimiz gibi, modern zamanlara insanın ümitlerini kıran, olağanüstü sıklardan, mucizelerden uzaklaştırılmış bir dünyaya gelindi.

Weber bunu büyüden arındırılmış, yani büyüünü kaybetmiş dünya olarak tanımlıyor.

İnsan, matematik metot ve dünyanın matematikleştirilmesi sayesinde, mutlak hakimiyetini kurmak için tabiattan koşturdu.

Dünyanın matematik izahı Galileo ile başlamıştır. Dünyanın varoluşu, matematik formüller şeklinde ve varlıkların, gökyüzü cisimlerinin matematik ilişkileri, Galileo, Kepler ve onların ekolünü meydana getiren astronomların görüşleriyle ortaya çıktı. Bir müddet sonra, Newton, gökteki varlıkların birbiriyle olan ilişkisini, yalnız matematik formülle değil, aynı zamanda yerçekimi kaidelerinin onlara tatbiki olarak gösterdi. Böylece matematik formüle bir fizik formülü ilave edilmiş oldu.

Bu yeni görüşlerin Avrupa'da ortaya çıkardığı bir problem şu: O zamana kadarki anlayış, kâinattaki hareketlerin intizamını İlahî bir varlığın sağladığı şeklindeydi. Fakat bu matematiğe dayalı görüş, yeni bir izah tarzı getiriyor: Bu öyle bir intizamdır ki bunun arkasında matematik bir formül bulmak mümkündür. Binaenaleyh Allah'ın yaratıcı gücü bu buluşlarla nasıl bağdaştırılacak? Bu bağlantıyı tecrübeler yaparak, bilgilerini daha fazla derinleştirerek bulmaya çalışmak yerine, kestirmeden, fizik, matematik ve yaratıcı güç arasındaki ilişkileri şöyle bir formüle bağlamışlar:

1. Bir yaratıcı varlık vardır.
2. O yaratıcı varlık her milisaniyede dünyada olup bitenlere nezaret etmez.

3. Büyük bir saatçi ustası gibi, zemberekleri kurmuş, sistem de kendi kanunlarıyla devam ediyor.

4. Sistemin kanunları fizik ve matematiğe dayalıdır.

Bu Allahsız bir dünya, fakat aynı zamanda yeni bir Allah anlayışı kavramını netice verdi. Kainat değişmez ve bağımsız kanunlara göre çalışan dev bir makine olmuştur. Bu teoriye göre Allah, bir saatçi gibidir. Kâinatı kurmuş ve onu işlemeye bırakmıştır. Bu görüş, **deizm** ismiyle modern teolojiye girdi. Locke bir deisttir. Toplumun bir anlaşma üzerine oturduğunu, yönetimin sosyal kanunlara boyun eğmesi gerektiğini, yoksa isyanın meşruluğunu kabul ediyordu. Voltaire her ne kadar Katolik kilisesinin aleyhinde çok şeyler yazmışsa da inancında bir deist olduğu anlaşılır.

Avrupa'da hem teolojiyi, hem de modern fiziği ve matematiği ilgilendiren deizm, septisizme ve materyalizme yol açmıştır.

On sekizinci yüzyılda deizme inananların sayısı çok az. Sebebi de şu: O İlahî varlığın, günlük hadiselerde kendisini göstermesi ve bir hak anlayışına dayanması gerekirdi. O İlahî varlığın daima bir intizam içinde iş gördüğüne inanmak mümkün değil. Çünkü bu dünyada çok haksızlık var. Binaenaleyh intizam yalnız matematiğin ve fiziğin intizamı mıdır, dünyada yaşayan insanlarda da bir intizam yok mudur? Ve bu soru ile birlikte septisizm doğmuştur. Artık deizm bir teori olarak yavaş yavaş zihinlerden siliniyor ve yerine materyalizm geliyor. Materyalizm on dokuzuncu yüzyılda çok tesirli olmuştur.

Üç cereyan görülüyor:

1. Bu ince şeyleri değil, yalnız hadiseleri etüd edelim, hadiselerin katalogunu çıkaralım, onun arkasındakileri çok fazla düşünmeyelim.

2. Nasıl oluşuna bakalım, niçin oluşuna bakmayalım. Dünya çok karanlık bir dünyadır, ne olduğunun bilinmesine imkân yoktur.

3. Dinsizler de yanlış düşünüyorlar. Çünkü onlar sanki Allah'ın olmadığını ispat edeceklermiş gibi davranıyorlar. Öyle bir şey mümkün değil.

Bunlardan birinci akıma materyalizm, ikinciye pozitivism, üçüncü akıma ise septisizm denilebilir. Bu üç akımın her biri kâinatla ilişkisini başka türlü kuruyor. Fakat bunların karşısında bir dördüncü akım var. Bu dördüncü akıma göre, insan aklının bulabileceği şeyleri, bir yaratıcı güce mal etmek doğru değildir. Yaratıcı gücün imkanları, insanlar tarafından tasnif edilemez. Bu bir iman meselesidir. Yaratıcı güce inanılır, olup bitenlerle ilişki kurmaya çalışılmaz. Olup bitenler ayrı bir küme olarak incelenir. Bediüzzaman'ın evrensel anlamda ilahiyat, insan ve tabiat konularını eleştirinceye kadar, bu akımların doğru mu yanlış mı veya hangisinin doğru hangisinin yanlış ol-

duğu şeklinde ispat veya onlara karşı çıkış diye bir hareket olmamıştır. Bütün bu görüşlerdeki mesele şu:

Bilim ilerlemiştir. Bilimin verdiği bilgiler yanında, ebedî kudretin varlığı konusunda da çalışmalar var. Bunlar arasındaki bağı meydana çıkarmak felsefeciler için o kadar kolay bir iş, modern topluluklarda, insan aklının ortaya koyabileceği bir konu değil. Fakat modern dünyada yaşayan insanlar, herşeyin birbiri arasında köprü kurmak alışkanlığı edinmiştir. Sokaktaki insan, Allah'la tabiat kanunları arasında da bir köprünün kurulmasını istiyor.

Yirmi otuz seneden beri Hans Jonas'ın “**sorumluluk prensibi**” adlı kitabında dediği, gibi insanlık, yeryüzünde fecaatli bir duruma sürüklendi, şimdi ise kaybolmakla karşı karşıya kalmıştır. Birçokları bunun insan ve tabiat arasındaki dengenin bozulmuş olmasından ileri geldiğini kabul ediyor, fakat sebepler, ekseriya tanınmaktan uzak kalıyor. Bu her şeyden evvel bağımsızlığını ararken dikey planda Allah'la insan arasındaki bağı kopmasından, insanın Allah'ı unutmasından, sonra da tabiatı İlahî tesirden ayıran, bilimin bağımsızlığıyla ufki planda yansımalarından kaynaklanmaktadır.

Ahlâk ve çevre sorunlarımız

Dünyamızda bunun sonuçları, pek çok zıtlıklar içinde müşahede edilmektedir. İnsan bununla tabiatı tahrip etti. Bundan şikayetçi, fakat aynı zamanda bunun sebeplerinden rücu etmeye pek yanaşmıyor. Buna benzer bir çelişki, insan konusunda bulunmaktadır. Halklar arasındaki bağlarda kat'iyyen adalete başvurmak endişesine rastlanmıyor. Sonra da “**insan hakları**” adına hareket ediliyor ve işletmelerde göz önünde tutulan menfaattir. Çünkü insanlar arası bağlarda ticaret, sadece menfaat konusudur. Ve bireysel seviyede bugün, insana günlük hayatında gerekli olan –sadece dinin şekillendirebildiği– başkasını hatta kainattaki varlıkları kardeş gibi, yakını gibi kabul etmesi şeklinde görmeksizin sosyal çatlama, dışlama ve şiddet nasıl frenlenebilir, bilinmiyor.

Bediüzzaman, sonunda sosyologların ve filozofların kulaklarını çınlatarak, menfaatlere dayalı sırf dünya hayatına hasr-ı nazardan, cehenneme dönen aile yuvasını, ahirette de o yakınlıkların devam edeceği fikriyle cennete çevirmenin; bir şehrin hatta bir memleketin hayatını zehirleyen, sahtekarlık, menfaat, riya, rüşvet aldatmanın, âhiret imanı sayesinde, ihlas, fazilet, fedakarlık, hamiyet, Allah rızası ve ahiret sevabına dönüşeceğini; gençlerle yaşlılar, çocuklarla ebeveyn, zayıflarla kuvvetliler nihayet karı koca arasındaki bağların tesisini, “**âhirete iman**” çerçevesinde “**Cennet var haylazlığı bırak!**”, “**Cehennem var sarhoşluğu bırak**”, “**Şiddetli azap var tokat yiyeceksin!**”, “**Senin elinden çıkmış bütün saadetlerinden çok yüksek ve daimi bir uhrevî saadet ve taze, bakî bir gençlik seni bekliyor. Onları kazanmaya çalış!**” gibi hitaplarda gösterdi.

İşte afallanmış bir dünyanın bu bağlamında, bugün çoklarının “**dinin dönüşü**” dediği durumu gözlemliyoruz. Daha doğrusu, bugün maneviyatçılık hareketlerinin ortaya çıktığına şahit oluyoruz. Bu hareketler elbette İslâmın sadrında, fakat Hıristiyanlarda ve Yahudilerde de görülüyor.

Bütün bu hareketlerin muasır yorumu ile aynı fenalıkların geçersizliğini ifade etmeyi kabul edenin, Allah, insan, toplum ve tabiat bağlarının, iman kardeşliğinin temellerini en net bir şekilde açıklayanın İslâm olduğunu düşünüyoruz. Bu noktada İslâmın avantajı, diğer dinlerin iman ve akıl arasında bir dışlama bağlantısı, köklü bir zıtlık prensibi ile karşıtlığı halinde, akılla kolayca bağdaşır olmasıdır.

İslâm, şiddet ve Risale-i Nur perspektifi

Burada İslâmı gölgeleyen yanlış bir fikrin “**theocratique, monolitique, liberticiti**” yani, ruhban hakimiyetine dayalı bir dünya yönetimi, tekelci, öz-gürlüğü yok eden bir İslâm önyargısını düzeltmek lâzım. Bediüzzaman bunun tersini söylüyor:

“Biz Müslümanlar, delile tabi oluyoruz. İman hakikatlerine akıl, düşünce ve kalble giriyoruz. Diğer dinlerde olduğu gibi papazları taklit etmek için delili bırakmıyoruz.”

Bununla birlikte bugün bir çok sapma ve Müslümanların dinî taassuba sürüklendiği gerçektir. Fakat bu, Müslümanlıktan kaynaklanan bir hadise değil, daha çok çağdaş dünyanın ideolojik tesirleri sebebiyledir. Şiddet ve fanatizme karşı akli öne çıkarmak şarttır. Aşırı ideolojilerin ve tamamen mekanist bir bilimin yanlışlıklarından sonra, başarısızlıklarına bakarak akla sırt dönmek istenebilirdi. Fakat yeniden maneviyatlaşma hareketleri için bu başarısızlıklardan sakındıran bir akılcılığı aramak lâzımdır. Ve biz buna meydan okuyanın İslâmı savunma metoduyla Bediüzzaman olduğunu görüyoruz.

(...)

İnsanla yerleşme alanı, kullanılan eşya, üretilen sanat ve bilgi, yaşanan duyarlılık bakımından, telekomünikasyon bolluğu, son yarım yüzyıllık iç içelik, mektep ve galeri hareketlerine rağmen, Doğu ile Batı birbirine o kadar uzaktır ki, onları birbirine yakınlaştıracak, insanı anlayışlı, sakin, diri kılacak bir reçeteye şiddetle ihtiyaç duyulmuştur.

Sempozyum tezi, çağdaş dünyanın problemleridir. Araştırma çalışmamızı başlatan belirleyici sebep, bizi kalpten vuran, iman-akıl dengesinde kesin sonuca götüren Bediüzzaman Said Nursî'nin tefsiridir.

Bediüzzaman'ın hayatı, bu asrı ve geçen asrın sonunu allak bullak eden hareketlerin içinde geçti. O, Batının Müslüman ülkelere karşı saldırılarını ve Osmanlı devletinin parçalanması ile Tanzimat döneminde materyalist fikirle-

rin İslâm dünyasına girdiğine, akabinde iki dünya harbine ve Bolşevik ihtilalinin gerçekleşmesine şahit oldu. Büyük dönemde Avrupa'nın İslâmın zayıflatılması ve yıkılmasını istediği görülünce öfkeleni. Tepkisini, hayatını İslâmın savunmasına adanarak gösterdi. Onun kendisini adadığı eseri, geniş bir tefsir koleksiyonu olan ve bize “**İlahî ilhamın meyveleridir**” dediği “**Risale-i Nur**”dur. Bu eserlerin köklerini teşkil eden “reçete-i avam” ve “reçete-i havas” olarak isimlendirdiği “**Münazarat**” ve “**Muhakemat**”, mezkur ihtiyacı karşılamıştır. Örnek varlığının ve hayatının ötesinde Bediüzzaman'ın ayrıcalığını belirten, onun düşüncesidir. İslâmın esasına tamamen bağlı kaldı ve metodunda başarı sağladı. Bu noktada çağdaş hayatta hakim **modern sanat ve bilim felsefesi** düzleminde imanın hayata yeniden nasıl girebileceğini, girebildiğini görmek mümkündür.

Dini değerler: Uzlaşma ve parçalanmış bir dünyanın tamirine katkısı

Muhakkak ki sanat ve ilmin müşterekleri vardır: her ikisi de tecrübelerle uğraşmanın, cihanşümül değerlere yükselmenin birer yoludur. Sanatla varlığımızın daha derinden kavranması ve beşeri zorluklara tahammül etmekte yardımcı olması istenir. Fakat bunların her ikisinin büyük kısmı, ekseriyet için kapalı bir kitaptır.

Bir medeniyet prensibi çerçevesinde, yirminci yüzyılda metafiziğin yeniden güçlendirilmesini sağlayan **kuantum teorisinin** meydana çıkışı ve bir asırdan beri manevî ilerlemeye bir katkı sağlayan soyutlaştırma sanatı, yeniden maneviyatlaştırma ümidini sürdürmüş olabilir. Bugün, imanın düşünceye, düşüncenin hayata geçmesinin iki temel prensibi, ancak ilim ve sanat felsefesi alanlarında görülebilir. Çünkü eski çağ medeniyetleri, mücerrede tamamen yabancıydı. Hristiyanlık bir köprü medeniyeti sayılmalıdır. Soyutlaştırma bu çağın özelliği olmuştur. Tevhid hakikati, bilhassa sanatta mücerredi ön plana almaktadır.

Bediüzzaman'ın **iki Avrupa** değerlendirmesine derinliğine bakıldığında Batı sanatının iki kolu olduğu görülüyor:

- Biri dini kolu, Hıristiyanlığa,
- Öbürü dünyevî kolu, din dışı anlayışlara hizmet ediyordu.

Burada murakabe meselesi devreye giriyor. Murakabe, Budizm, Hinduizm, Hristiyanlık gibi dinlerde ekseri bir **ikon** etrafında gerçekleşiyor. Yani mabudun üzerine fikirlerini teksif ediyorlar. Hazret-i İsa'yı mabud bilince ikon oluyor. O his doğuyor. Modern sanat bu kaygının dışına taşı. İslâmiyet bundan tamamen ayrılıyor. İslâmiyette bütün tasavvur ve tasvirlerden tecrit edilerek murakabeye varılır.

Müslüman sanatçılar yalnız insanı taklit etmemekle kalmayıp, tabiatı da taklit etmediler. Halbuki bu yasak değildi. Çünkü onlar yaptıklarının taklit olmadığına karar verecek din âlimlerine göstermek istiyorlardı. Taklit etmemek bir akıllmazlık prensibidir. Çünkü Müslüman sanatçılar pembe ve mavi develer, kırmızı atlar gibi imkânsız şeyleri kasten resmetmişlerdir. Bütün bunlar modern resimde de görülüyor. On dokuzuncu asrın ortalarında fotoğrafın keşfedilmesi, modern sanatkarları şaşırttı. O zamana kadar hakim düşünce, sanatın tabiatı taklit etmesiydi. Onlar da Müslüman sanatçılar gibi aynı neticeye vardılar: taklit etmemek! Gauguin de böyle söyler. Ona göre bir tablo, renkler ve şekillerin belli bir intizam altında toplanmaları demektir. Minyatürün yaptığı da tam anlamıyla budur. Müslüman minyatürcüler, dünya sanat tarihinde Batı Avrupa'dan altı asır önce sanatın gayesinin taklit olmadığını, bilakis, renklerden ve şekillerden ibaret bir dünyanın ortaya konması olduğunu anlayan ilk sanatkarlardır. Bu noktada Batıda doğan abstre sanatta İslâmiyetin usul bakımından bir tesiri olmuş olabilir. Birçokları böyle düşünüyor.

Netice itibarıyla Müslüman sanatı, bir kainat görüşünden çıkmıştır. Bu, Yunan tesiri altında kalmayan, bütün ehl-i sünnet velcemaat âlimlerinin müdafaa ettikleri, İslâm ilahiyatının nazariyesidir: “Kâinata sırf şekil ve bizatihi suret yoktur. Yalnız Allah dâim ve bâkidir” cümlesiyle hülâsa edilebilir. İslâm İlâhiyatında beka yoktur. Varolan sadece “an”lardır. Ve “an”ların zaruri bir sıralama düzeni de yoktur. “An”ların birbirini kovalaması kesik kesiktir. Allah dilerse geri dönmeleri de mümkündür. Mümin için sanat eserlerinden son derece güzel olan âlem, Allah’ın iplerini çekerek işlettiği bir makinadır. Allah kukla oyununda olduğu gibi ipleri çeker. Bundan dolayı İslâm edebiyatında dram yoktur. Garplılara göre fâcia, şahısların kalplerinde ve hürriyetlerindedir. Müminler için bu hürriyet İlahî irade ile sınırlandırılmıştır. İnsanlar İlahî iradenin âletidir.

Belki şimdiki medeniyetin bütün fenalıklarına en iyi çare, asıl misyonuna dönüştürülebilmiş sanat olabilir. Birçokları selameti orada buluyor. İnsanın yeniden canlanması ve egoizme çare, manevî değerlerin taşıyıcısı olduğu sanat sanılıyor. O halde yirminci yüzyıl başlangıçlarının bir meyvesi olan ve Batılı muasrılarımızdan çoğunun kabul gösterdiği soyut sanat, bir keyfiyettir.

Mesela Kandinsky, ruhun iç karakterini dile getirmiştir. Bu sanat, ebedî hayatı gösteren, mutlakın ifadesidir. Bediüzzaman bu estetik düşünceyi, yani sanattaki soyut güzelliği, imanın bir rüknü şeklinde açıkladı: **İman bir hüsn-ü mücerred ve münezzehtir!**

Kur’an’dan ilham alabilen on üçüncü yüzyıl Müslüman sanat soyut anlayışı ile çağdaş soyut sanatın maneviyatlaştırma tekniği arasındaki akrabalığı ve yakınlığı görmek gerekir.

Bediüzzaman sanata dayalı bütün metinlerinde aralıksız olarak insanların dikkatini İlahî sanat üzerine çekiyor ve modern İslâmî düşünceden kaynaklanan bir imanın insanda uyanması için, insan sanatıyla bunu mukayese ediyor: Yirmi Üçüncü Sözde olduğu gibi ona göre iman, Yaratıcı ile bir bağıdır. **Allah'ın isimlerinin nakışları ve İlahî sanat, iman vasıtasıyla insanda görünür. İnsan böylece bir değer kazanır. İmansızlık bu bağı koparır. Ve İlahî sanat gizlenir. İnsan Allah'ın antika bir sanatıdır.**

İnsanın ve tabiatın iki katlı kaybı, zamanımızda manevî metafizik boyutu yeniden üreten sanat ve fizik bilimiyle bir telafi yolu bulabilir.

Bediüzzaman'ın sanat ve bilimin bu iki alanında orijinal bir düşüncesi var. O onları Allah'ın isimlerinin aynası şeklinde birbirinin tamamlayıcısı olarak düşünüyor. Hayatın anlamlandırılmasında ve bir kültürün başka bir kültüre dönüştürülmesinde, kendi terimlerini de beraberinde getiren büyülmüş bir dil ve üslûp kullanıyor. Böylesine bir kültürün elbette bir ayağının tarihe, diğerinin ise tefsir gücüne dayanması gerekir. Şimdi kâinatı bir “**mehd-i uhuvvet**” şeklinde algılama ve ona götüren metot, daha önce işaret ettiğimiz gibi yeniden imanın belirleyicisidir.

“Mümin olan bir kimse, iman ve tevhid iktizasıyla, kâinata bir mehd-i uhuvvet nazarıyla baktığı gibi; bütün mahlûkatı, bilhassa insanları, bilhassa İslâmları birbiriyle bağlayan ip de, ancak uhuvvettir. Çünkü iman bütün müminleri bir babanın cenah-ı şefkati altında yaşayan kardeşler gibi kardeş addediyor.” (Hubab, 83)

Araştırmamıza açıklayıcı bir boyut vermek istiyoruz. Dine tarih ve felsefeyi eklememizin sebebi budur. Bu üç açıklayıcı metod, bazen birbirine zıt sayılmıştır. Biz aksine onlar arasında sıkı bir bağ olduğunu düşünüyoruz. Ogüst Kont'un doğruladığı gibi “**herhangi bir görüş, ancak tarihiyle iyi tanınabilir**”se, tarihî yaklaşım da bizim hareketimizin kalbidir. Fakat bize öyle geliyor ki tarihî açıklama, felsefî açıklamayı ikiye katlıyor. Gerçekten de tarih, insan tabiatının derinliklerine göre değil, ancak bir tasvir şeklinde açıklama yapıyor, insanı somut olarak ele alıyor. Risale-i Nur'da gerçekleştiği gibi tarihî açıklamaların derinliğine inmek için onun insanlığının esasını soruşturmak gerekiyor. Bu bakımdan, Risale-i Nur'un, sesi ve üslubu ile, nasıl bir edebî rolü üstlendiğini, insanın cansız bir çerçeveden, hayatı anlamlandıran canlı kılan, daha doğrusu ona farklı bir dil kazandıran yeni bir medeniyet telakkisinde görmek mümkündür.

İnsanın tabiatındaki yeri nedir? Ve tabiat nedir? Allah'la arasındaki ilgi nedir? Ve Allah nedir? Bununla, temelde felsefenin dinden ayrılmaz olduğu görülüyor. Nasıl, tasvire dayanan tarih, prensiplere kadar tırmanan felsefeye göre biraz körse, buna karşı felsefenin kendisi de, dinden ve imandan uzaklaşmayı araştırdığında körlük, düşüncesizlik içinde sıkıntıya düşüyor. İşte

imanın, felsefi açıklamaların temellerine girmesi gerektiğini düşünmemizin sebebi budur.

Dinde gerçek anlamın, yine dinde bulunduğunu, tarih analizinin felsefi düşünceyi gerektirdiğini gördük. Geleneksel felsefi açıklamalarda Kur'an'a göndermenin yeri vardır. Edebî yaklaşım, şiirsel görüş, ihmal edilmemesi gereken aklın daha mantıklı çalışmasıyla bütünleşiyor. Bu **senkretik** metotla ele aldığımız konunun merkezî anlayışını teşkil eden terkipçiliğin yüksek değerini gösteriyor. Bediüzzaman eserlerinde son derece önemle bu uzlaşmayı yapmıştır. Batı felsefe geleneği ve İslâm, anlamayı araştıran **raison elargie et eclaire** genişletilmiş akıldan hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Binaenaleyh fizik ötesinin, şiirin ve imanın akla düşman yapılması yanlış bir yorumlamadır. Demek ki biz de bu çalışmada, genişletilmiş bu geniş aklın kaynaklarını kullanacağız.

Burada pek çok şahsî ve içtimaî sıkıntılara sebep olan insan, tabiat ve Allah konusunda ayrılmalara sebep olabilen faktörlerin analiziyle aralarında bir kaynaşmayı bulmak söz konusudur.

Bununla birlikte çağdaş fizikçi bilim adamları, klasik fiziğin dünya görüşünü ve prensiplerini eleştirmeye ve bakmaya götürmüşlerdi.

Kuantum fiziği, görünen realitelerin ötesinde, olayların gittikçe gözden kaybolan, tabii kanunların birlikte yerleşik kurgusu, yani parçalardan mürekkep bütün bir organizasyonun arkasında bulunan akıl almaz bir aşkınlıktan **“transcendance”** bahsediyor. Fransa'nın en çok satan kitapları arasına giren **“Allah ve Bilim”** kitabının yazarı Jean Quetton, Kuantum Teorisinin, insan düşüncesine karşı yapılan daha temelli bir muammaya kadar ulaştığını, bu, sonsuz kâinatı anlamlandırma yetkinliğini, aynı zamanda aşkın bir varlık olan Allah'ı artık algılanabilir, saptanabilir, neredeyse görülebilir kıldığını ifade etmiştir. Kuantum mekaniği, şimdi, tabiatın yeniden maneviyatlaştırılmasına başlıyor ve bize aşkın olanın anlamını veriyor. Modern fizikle açılmış olan bir parantez, çelişki anlayışlarının uzlaştırılmasını gerektiren kuantum teorisiyle kapanabilir.

İnsanın eser verme istidadının farklı yolları vardır. Bilhassa sanatlar ve ilimler arasındaki tamamlayıcılığa işaret eden Nils Bohr, **“Fizikte, görünüşte mütenakız, daha derinden bakıldığında tamamlayıcı kavramlar ve sözlerle uğraşılır. Bunlar gerçeğin farklı veçhelerini temsil ederler. Biri diğerini reddeden veçhelerin her biri o fenomeni bir bütün olarak anlamada katkıda bulunur”** diyor. Bu dinde de böyledir, felsefede de. Bir hadiseye ilmî yaklaşım artistik yaklaşımın tamamlayıcısıdır. Bir partikülün yeri gözlemlendiğinde kuantum halinin geçici olarak kaybolduğu gibi. Hadiseler ilmî olarak gözlemlendiğinde sanatçı tecrübe kayboluyor.

Fakat uzlaştırmacı düşünce, Müslümanları hiçbir zaman bırakmamıştır. Ve Bediüzzaman kuantum mekaniğinin metafizik uzantılarıyla dolu görüşünü her türlü tabiat algılaması şeklinde ve derinden etkileyici ilmî bir kültür olarak sunmuştur. Sanatta ve bilimde uzlaştırmacı düşünceden bahsedildiği zaman, bu hadiseyi sosyolojik planda değerlendirmenin bir yolu bulunmuş sayılır.

Tabiattan sonra ikinci bölümde aynı problemi içeren insan konusunu ele alacağız. İnsanın modern felsefeye göre çıkmazlarını ve Allah'ın müdahalesi dışında sayılmış tabiattaki insanın yerini anlamak için çağdaş hümanizmin kaynaklarına inmek gerekmektedir.

İnsan felsefeleri, insanı, dünyayı düşünmek için, ona hakim olmaya kabiliyetli, nesnelere ve hayvanların üstünde hem de dünyanın dışında yüksek bir yere yerleştirdi. Hümanist ahlâkın yükseltildiği temel budur. Kişi olarak insanı her değerün üstünde bir son yapan bu ahlâkın saygınlığı, sorumlu, bağımsız ve mutlak hür olmaktır.

Klasik çağda insanın ortaya çıkışını Allah'a referanstan bağımsızlaştığını gördük. Aynı şekilde insan bu hümanist ahlâkta da Allah'a imandan ve dinden bağlarından kopuyor.

Fakat Hobbes'un doğruladığı gibi “**insan, insan için bir kurttur**”. “Homo lupus homo” Latince'den geliyor. İnsan, sevgi, heyecan, öfke, yobazlık, bağınazlık tehlikeleriyle karşı karşıyadır. Gururu, kendini beğenmişliği, açgözlülüğü, doymazlığı, dünya ve ten isteklerini hiçbir ahlâkî değer hafifletmiyor. Bu teoriye göre insanların egoizmi, onların tabii durumunda savaşa götürüyor. Bu, mutlak despotluğun en güzel teorik açıklaması gibi kabul edilebilir. Ve irade, hayalî bir bağımsızlıktan başka bir şey vermiyor.

Nietzch'çi insan, anlamsızlık, duygusuzluk, tasasızlık, endişesizlik, alırmazlık, kulak asmama içinde yaşamak için “**aydınlanma felsefesi**”nin bu bozuk değerinden yakasını sıyrıyor, “**Nihilizm**”e, hiççilik felsefesine sığınıyor.

Demek ki, kabul edilmiş veya karşı çıkılmış olsun, şiddet ve yalnızlık, bugün insan varlığına eşlik ediyor. Teknik ve bilimsel devrimle tabiat ve insan arasında bir dış dengenin yıkılmasından sonra, şimdi sadece akıl gücüyle mutluluk, hürriyet ve dünyaya hakim olma başarısızlığıyla bir iç dengenin yıkıldığına şahit oluyoruz ki, aynı akıl, onları insana vaat etmiş benziyor.

Dünyanın bir barış beklentisinde olduğunu kabul edildiği zaman, artsız aralıksız, dünyanın inanç problemi üzerinde çeşitli bilim ve sanat anlayışlarını içeren bir tarzda durmalıdır. Burada Fransa'da Angers şehrindeki Katolik Üniversitesinde yapılan “**Hangi Allah?**” başlıklı bir sempozyumu hatırlatmamız gerekir.

Böylece yeniden maneviyata kavuşturulmuş bir yeryüzü hazırlanmış olur. İslâmın, Allah'ın insan ve tabiatla bağdaştırıcı (**syncretique**) düzeyde yer aldığı bu yeniden maneviyatlaştırma anlayışı ve birliğin, sanat ve bilimle uzlaştığını görüyoruz. Bundan dolayı çalışmamızın üçüncü bölümünde ilahiyat sorununu inceledik. Çünkü bunlar arasındaki kaynaşma, herhangi bir Allah kabulüyle yapılamaz. İlahiyatçılar hatırlayacaklardır ki, monoteist dinlerin menşesine gitmek bu herhangi bir Allah anlayışını ortadan kaldıracaktır.

Allah yaratıcıdır.

Fakat bilhassa bu yaratma "**creation continuee**" ansız aralıksız sürekli bir yaratmadır.

Bu doktrini en iyi şekilde açıklayan Descartes'tır. "**Allah bizi muhafaza ediyor. Bu, Onun bizi yaratması her an devam ediyor demektir.**" Descartes bunu bir şeyin her an olması veya olmaması sürekliliğini "**contingence**" zamanın atomcu görüşünden çıkarmıştır. Bu anlayışlar, Allah'ın sonsuz mutlak hürriyeti, kudreti ve irâdesini tarif eden **Eş'ari** görüşünün aynasıdır. Özellikle "**Ene ve Zerre**" Risalesinde enine boyuna açıklanan, tamamen "**din merkezli**" bu kâinat anlayışının iki sonucu var:

Tabiat sıkı sıkıya Allah'a bağlıdır.

Bediüzzaman tabiat kanunlarının Allah'ın varlığını gösterdikleri gibi, her varlığın uluhiyeti fikrini reddettiğini belirtir.

İkinci sonuç, tabiatın İlâhi sırlarla dolu, kâinatın gizli bir mesaj "**code cosmique**" olduğu fikridir. Kâinata ilişkin bu kanunlar, sahibi tarafından bizim için uyandırıcı kılınmıştır. Ve bizim deşifre girişimlerimiz kendisinin bizzat tanınmasını yenileyen mesaj sahibine bir çeşit ayna olmaktır.

Binaenaleyh tabiat eserleri İlâhî işaretlerdir. Bahsettiğimiz holistik anlayışlar çerçevesinde ilim de Allah'ın ilim sıfatının bir aynasıdır.

İnsanların eserleri de İlâhî işaretlerdir. Bu bakımdan ilim ve sanat birbirinin tamamlayıcısıdır. Fakat sanatın, halka daha yakın ve bütünleşebilir olduğu için ilme göre kültüre katkısı ve Allah'ın Sâni ismine ayna olmakta daha özel bir durumu olması gerekir.

Bediüzzaman'ın eserine ilgi tamamen bu noktadan ileri geliyor.

O günümüz iman ve ahlâk çıkmazlarına karşı tedbir almakta kendisini sorumlu sayıyordu. İmansızlığın toplumsal yaralarına reçeteler yazdı. İnsanlık bütünlüğü içinde sosyal ve siyasî meseleleri dünya ve ahiret gibi bütüncü bir anlayışla ele aldı. İslâm imanının hiçbir meselesinde akla aykırılığın olmadığı görüşü, Bediüzzaman'ın kuvvetle vurguladığı temel meselelerden birisidir. Çünkü bütün peygamberleri tanımak, sağlam bir ahiret inancı olmadan çağdaş dramın sorumluluğunu kavramak yolu açılmaz. Yahudiler ahirete inanmazlar. Hristiyanların ahiret inancı ise bir fantezi olmaktan öteye

geçmez. Hesap verme şuurunu, karşılık görme inancını taşımazlar. Böyle bir temelden uzak din anlayışının insanlara sorumluluk duygusu yüklemesi beklenemez. Bu sebeple İslâm, hayatı ebediliğe göre ayarlar. İslâm, yalnız bir ekonomik doktrin olmadığı gibi, sadece bir inanış da değildir. Hayatın bütün şartlarını çerçevesi içinde özgünleştirmiş bir dünya görüşü, yaşayış ve medeniyet tarzıdır. Ağacı içinde bulunduran tohumun özelliğini gösterir.

Bütün bu sebeplerden dolayı, Hristiyan kilise dogmatizmini engelleyen, akla sansür koymayan İslâm imanını, bize öyle geliyor ki, zamanımız insanların ve halkların canlanmasında anlayışlı, sorumlu, barış içinde varolmasına en iyi bir yoldur. İnsan sürekli yenileşmeye arzudur. İnsanın en önemli özelliklerinden olan kendinden öncekileri aşmak arzusu, iman kapsamı içinde değer mevkii bulabilir.

İnsan, tabiat, cemiyet, Allah hakkındaki İslâm öncesi ve sonrası meydana gelen sapmaların telafisi, sanat ve felsefe boyutlarında, insanlığa barışın kazandırılması her zaman ve en radikal anlamda mümkündür.

Sonuç olarak dünya yeni ve tek bir medeniyete doğru gitmektedir. Bu yeni medeniyetin harcı, Doğu ve Batı medeniyetlerinin mirasıdır. Kültürlerarası diyalogun santralı insandır. Kendimizi bu harca eklediğimiz zaman nasıl bir insanlık dilini geliştirmemiz gerektiği sorunu aşılabılır. On yedi ve on sekizinci yüzyılların, dünyayı hercümerce sürükleyen, tesirleri bugün de görülen ve iki dünya harbini doğuran felaketlerin enkazını insanlık bütününden temizlemenin yolu, bu yeni medeniyet dilinin sağlanmasıyla mümkün kılınabilir. İnsanlığın dili yok gibidir. Bütün ortamlarda insanların müşterek bir dili konuşmasının imkansızlığı görülmüştür. Diğer hayat krizlerinden kurtulmanın yolu da böyle bir dilin keşfedilmesine bağlıdır.